

**ГАДААДЫН ХҮНД МОНГОЛ ХЭЛ ЗААХ ЯВЦАД МОНГОЛЧУУДЫН ЭЦЭГ ЭХЭЭ
ХҮНДЭТГЭДЭГ ЁСНООС ТАНИУЛАХ НЬ****

Д.Отгонцэцэг*

Өгүүлэлд монгол хэлийг гадаад хүнд төрөлжсөн эх дээр тулгуурлан заахын нэгэн жишээгээр монголчуудын эцэг эхээ хүндэтгэдэг ёс болон түүнтэй холбогдолтой зүйр цэцэн үг, сургааль үгийн талаар өгүүлэх болно. Хэлний их нэгж болох Эх нь тодорхой мэдлэг мэдээллийг агуулдаг тул Эх сэдэвт тулгуурлан заах нь нэгд, монгол хэлийг хэлний бага нэгж /бүтээвэр, үг, өгүүлбэр-д хуваан салангид хэсэгчлэн үзэхгүй, нэгтгэн төвлөрүүлж үзэх сайн талтай, хоёрт, төрөлжсөн эхээр дамжуулж суралцагчдад шинэ мэдлэг мэдээллийг олгодгоороо давуутай ба сурч буй хэлээрээ ярилцагч ард түмний ёс заншил, соёлоос суралцах боломжтой юм.

Иймд бид гадаад хүнд монгол хэлийг дунд, гүнзгийрүүлсэн аль ч төвшинд заахдаа тодорхой нэг сэдвийг сонгон авч, түүгээр дамжуулж монголын соёл түүх, зан заншлаас мэдүүлэхийн хамт тухайн сэдвийг уншиж ойлгуулах явцад төрөл бүрийн дасгал ажиллуулж мэдлэг чадварыг нь улам бататгах зорилго тавьж байна. Унших, бичих, ярих чадварт сургах эх сэдэвт орсон шинэ үг хэллэгийн утгыг тайлбарлах, зүйр цэцэн үг, сургаал үгийг цээжлүүлэх, хэл яриандаа хэрэглэж сурах, уншсанаа ойлгох, ойлгосноо өөрийн үгээр ярих, багшийн асуултад хариулах, бас суралцагч уг сэдвийн дагуу гүнзгийрүүлж мэдэхийн тул сонирхсон зүйлээ багшаас асуух зэргээр асуулт хариултын аргаар ч хичээлийг явуулах бүрэн боломжтой.

1. Монголчуудын эцэг эхээ хүндэтгэж ирсэн түүхэн уламжлалаас

Ер нь аль ч улс үндэстэнд эх эцгээ хайрлан хүндэтгэх ёс байдаг боловч тухайн үндэстний аж төрөх ёс, эрхэлж ирсэн аж ахуй, зан заншил, түүх соёл, хэл сэтгэлгээний ялгаанаас болж, өөр өөрийн өвөрмөц онцлогтой, харилцан адилгүй байдаг. Монголчууд ч дэлхийн улс үндэстнүүдийн нэгэн адил эрт дээр үеэс эцэг эх нь үр хүүхдээ, үр хүүхэд нь эцэг эхээ хүндлэх эрхэм ёсыг сахисаар ирсэн билээ.

Монголчуудын хувьд хүн ам цөөн, өргөн уудам тал нутагт тархан, нүүдэллэн амьдардаг амьдралын хэвшлээс шалтгаалж, нэг өрх айл гэхэд олон хүүхэдтэй, хүүхдүүд нь аав ээжийнхээ үлгэр дууриал, үг сургаалаар өсөн хүмүүждэг. Төрүүлж өсгөсөн эцэг эхийнхээ ач, энэрэл хайрыг байнга санаж явахыг амьдралынхаа туршид баримталж явах ёстой бичигдээгүй хууль гэж үздэг.

“Эр өсөж, эсгий сунах” гэсэн нас биед хүрэхийг хэлсэн хэлц үг бий. Үүнийг бас “хөл нь дөрөөнд, гар нь ганзаганд хүрэх” гэсэн зүйр үгээр ч нэрлэдэг. Хүүхдүүд нь өрх гэр тусгаарласан ч аав ээжийгээ эргэж тойрч, үхэн үхтэл нь өргөж асардаг. Тиймээс монголчуудын эцэг эхээ хүндэтгэх нь бусад улс үндэстнээс илэрхий давуу, энэ ёсыг “хүндэтгэх” гэсэн ерийн үгээр нэрлэдэггүй, “аав ээжийг ачлах ёс” гэх буюу “тахимдуу ёс” гэдэг.

*Associate Professor, College of Oriental Languages, Dept of Mongolian Hankuk University of Foreign Studies.

** This work was supported by the Hankuk University of Foreign Studies Research Fund of 2013.

Харин аав ээж нь үр хүүхдээ хайрлан өсгөхийг **“асрал, энэрлийн ёс”** хэмээдэг. Монгол ардын заншил, хэл соёлын өв уламжлалд **“Айл гэрийн эрхэмлэх 6 ёсон”** гэж буй. Энэ нь **“Эцэг асралтай, Хөвгүүн тахимдуу, Эм эвтэй, Эр найртай, Эх элэгсэг, Дүү бишрэлт”** гэж ачлах ёсны гурван эзэн эх, эцэг, хүүхдийн гэр бүлийн гишүүдийн ёсзүйн гол чанарыг дурджээ.

Буриадын их номч, дооромбо Эрдэнэ-Галшыев **“Билгүүн толь”**¹ хэмээх 1000 бадаг шүлэг бүхий алдартай нэгэн сургаалдаа: **“Ачит эх эцэг хоёрыгоо, Номын ёсоор асран хүндэл. Эцэг эх хоёрыг энэ насны, Амьд бурхан гэж орчлонгийнхон ярьдаг”** хэмээн бичжээ. Амьд хоёр бурханыг монголчууд юу гэж нэрлэж, ямраар үздэг байсан бэ?

Ээж /ижий, эх-ойролцоо үг/ хүнийг монголчууд Сүүн ээж, Өрлөг ээж, Хөхөлт ээж, Өндөр ээж, Өлзийт ээж, Авай ээж, Төрсөн ээж, Бүүвэй ээж, Бурхан ээж, Хатан ээж, Багш ээж...гэх мэтээр аль сайхан өргөмжит хүндэтгэлт үгээр нэрлэдэг. Орчин үед ч олон хүүхэд төрүүлсэн эхийг төрөөс алдаршуулж, **“Эхийн одон”** \нэг, хоёрдугаар зэрэг\ шагнахаас гадна төрийн бус байгууллагуудаас **“Асралт ээж”, “Буянт ээж”, “Ачлалт ээж”, “Саран ээж”, “Энэрэлт ээж”** цол өргөмжлөлийг буй болгож олон зуун эхийг шагнаж алдаршуулаад байна. Энэ бол эхийн ач гавьяаг, эх хүнийг төрөөс, ард түмнээс өргөмжилсөн их хүндэтгэл, хайр, талархал, шагнал юм. Монголчууд эх хүний эрдэм билгийг шинжихдээ: **“Өнгөнд цэвэр, Үйлэнд уран, Үрдээ энэрэлтэй, Үргэлж цэмцгэр, Ханьдаа халамжтай, Хадамдаа элэгтэй, Найранд ерөөлтэй, Настанд буянтай”** хэмээн тодорхойлжээ. Ээжийн хайр, элбэрэл, асралыг гүйцэх сэтгэл ер үгүй. Ээжтэй хүн эрхэлж жаргадаг, ээжгүй хүн эмтэрч туулдаг хорвоо гэж ярих нь ч бий.

Аав \эцэг-ойролцоо үг\ хүнийг монголчууд өрхийн тэргүүн, эрийн хийморь, үр хүүхдийн сүр сүлд, гэрийн ноён нуруу, эх орны эр цэрэг, эрэмгий дайчин хүн гэж үздэг. Аавын нөмөр нөөлөг, алсын хараа, амьдралын туршлага, үг сургаал үр хүүхдэд нь хэчнээн ач тустайг өгүүлэх юун. Гэрийн эзэн аавд байх 5 шинж гэж байдаг. Үүнд Алсын хараа, Холч ухаан, Өршөөнгүй сэтгэл, Эв найр, Эрхэм ёслол юм. Мөн эцэг хүний таван эрдэм гэж бий. Үүнийг Уужим ухаан, Хатан зориг, Бат журам, Өрх гэрийн түшиг, Үр хүүхдийн сүр сүлд хэмээн тодорхойлжээ.

Гэрт амьдардаг нүүдэлчин монголчуудын хувьд үр хүүхэд нь өглөөд эцэг эхийнхээ гэрийн өрхийг татаж, аав ээжийгээ хэр зэрэг амарсныг нь асууж мэндчилээд, цай ундыг нь чанаж аягалж өгдөг. Өдрийн цагт бол түлээ түлш, усыг нь дөхүүлж, орой хоол хийж, шөнө унтахад нь ор дэрийг нь засч, хөлийг нь хучиж өгөхийг өөрийн үүрэг хэмээн үздэг. Ийм ч учраас монгол хүн **“Хөлөө хучуулах үр хүүхэд”** гэж ярьдаг юм. Энэ нь эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай газар өвлийн улиралд гэрт шөнө их хүйтэн байдагтай холбоотой. Өвлийн шөнийн хүйтэнд эх хүн босч хүүхдээ хөхүүлэх их амаргүй байдаг тул зуун цэцгийн шүүдрийн усыг цуглуулаад цай чанаж өгч чадвал ээжийнхээ ганц шөнө хөхүүлсэн ачийг нь хариулж байгаа хэрэг хэмээдэг. Монгол ардын дуунд:

Үрэл гэдэг модоор

Өлгийг сийлсэн аав минь

Өвлийн шөнийн хүйтэнд

Өндийж хөхүүлсэн ээж минь гэж дуулдаг бол Монгол ардын цэцэн үгэнд:

Аавыгаа алд хүндэл

Ээжийгээ дэлэм хүндэл

Аавын сургаал алт

Ээжийн сургаал эрдэнэ

Д.Отгонцэцэг

Зөөж буухад зүлэг сайхан

Зөвлөж асуухад аав сайхан

Эргүүлж мөлжихөд хүзүү сайхан

Эргэж уулзахад ээж сайхан гэх мэтээр хэлдэг. Аливаа хүн эхэлж өөрийн гэр бүл дотроо харилцана. Мэдээж хамгийн ойр байдаг эцэг эх хоёрынхоо сургаал юуг нь сонсож, зөвлөгөө авдаг учир “Зөвлөж асуухад аав сайхан” гэж хэлжээ.

“Зөөж буухад зүлэг сайхан” гэж хэлсний учир нь жилийн дөрвөн улиралд усны тунгалаг, бэлчээрийн сайхныг даган нүүдэллэн гэрт суудаг монголчуудын амьдралтай нь холбоотой. Ногоон зүлгэн дээр гэр барихад амархан бөгөөд сайхан байдаг. “Эргүүлж мөлжихөд хүзүү сайхан” гэж хэлэхэд гадаадын хүнд бол утга нь далд, ойлгомжгүй байна. Хүзүү амны хөндийд ойр байдаг учраас их амттай, өөх багатай, мах ихтэй байдаг төдийгүй цилиндр хэлбэртэй тул эргүүлж мөлжихөд хялбар, сонирхолтой байдаг. Энэ мэтээр монгол ахуй, соёлтой холбоотой үг хэллэгийг тайлбарлахад монгол хүний аж төрөх ёс, сэтгэлгээний онцлог харагдана. Хэл сэтгэхүй хоёрыг холбоотой гэж үздэг. Энэ холбоо монгол хүний хувьд зүйр цэцэн үг, сургаал үг, өвөрмөц хэлцийн утгаас илүү их ойлгомжтой.

2. Монгол хэл, соёлыг заахад эцэг эхээ хүндэтгэх ёсыг хэрхэн таниулж ойлгуулах талаар

Энэ орчлонд эрдэнэт хүмүүн биеийг төрүүлсэн ээж аавын ач эгнэшгүй гэдэг. Монгол хэл, соёлд: “**Аав ээж амьд бурхан, алт мөнгө үнэт эрдэнэ**”, “**Аавын ач алтан магнагтай адил, ээжийн ач энтэй торготой ижил**”, “**Аав хүнийг уурлуулбал Алтай Хангай нурсан мэт, Ээж хүнийг гомдоовол эхтэй булаг ширгэсэн мэт**”, “**Ааваа алд хүндэл, дүүгээ дэлэм хүндэл**”, “**Аавын буйд хүнтэй танилц, агтын буйд газар үз**” гэх зүйр үг, хэлц хэллэгээс эхлээд Чингисийн билигт: “**Эцэг эхээ үл хүндлэгч хүн, Эргүү малаас ялгаа юун, Эцэг эхээ үл асрагч, Хүмүүний адаг мунхаг болох**” хэмээсэн сургаал олон бий.

Ер нь монголчуудын дунд аав ээжийг ачлах ёс нэн эрхэм бөгөөд энэхүү ёсноос хүнийг хүндэтгэх, хайрлах, хүнч ёсны харилцаа эхэлдэг юм. “То ван” хэмээх Тогтохтөр 1853 онд бичсэн “Аж төрөхийг заасан сургаал”-даа “*Хүн эцэг эхийн ачийг марталгүй санан явж, цагаан сарын шинийн нэгэнд эцэг эхдээ сөгдөн ёслол мөргөж, хадаг барин золгох, ойр бол өдөр бүр уух идэх, дөрвөн цагийн хувцсыг дутуугүй хичээн, олдсон амттайг идүүлж, хөнгөн дулааныг өмсгөн сайхан ачлан хүндэл*” гэж сургажээ. Ер нь хэний боловч ээж аав үр хүүхдээ “**Хүн шиг хүн болгох**”, “**Хүн болох багаасаа хүлэг болох унаганаасаа**” зүйр үг гэхнээ “**Эрхийг сурахаар бэрхийг сур**” гэж сурган, “Хайраа дотроо, халаа гаднаа” байлгаж, өөрийн биеэр үлгэрлэн дагуулан сургаж, ажил хөдөлмөр хийлгэж, биеийг нь даалган хүмүүжүүлэн сургаж ирсэн уламжлалтай.

Ер хүмүүн гэгч хүмүүний ухаан мэдрэл суух үеэс аав ээжийн ачийг хариулах тахимдуу ёсонд сурах бөлгөө. Амьд хоёр бурханаа насан туршид нь ачлан өргөж асарму. Аав ээжийн алтан сургаалыг анхааран авч, сургаал ёсоор явах ба аав ээжийн бие, сэтгэлийг үр хөвгүүд бологчид хумсны толион, чигчий хурууны чинээ /маш бага/ эс зовоохыг хичээн эрхэмлэнэ хэмээн сургасан нь бас буй.¹

Аав ээжийгээ үр хүүхэд нь амьдад нь ачлан тэтгэж, өглөө үдэшгүй өргөж асраад, өөд болсон хойно нь ч аав ээжийн нэрийг сайнаар дуурсган явж, хэзээ ямагт дурсан санаж, буян ном арвин үйлдэж эцэг эх, үр хүүхдийн үүрдийн холбоогоо бататган бэхжүүлэх ёстой билээ.

Монголын өтгөс мэргэн Ч.Дандаа хэмээх Дэмчигдорж сургахдаа: Ер нь аливаа үр хөвүүн болсон хүн эцэг эхийн санааг баясуулан ачлах ба эцэг эхийн гажуу санааг сайнд улируулах ба

1. “Асралыг мэдвээс сая аав ээж болмуй” /Ишданзанванжил/.

зовлон гамшигт болбоос хэдий амь биед хүрэвч хайрлалгүй зовлон гамшгаас гэтэлгэж чадваас, сая элбэрэлт хөвүүний туйлын эрдмийн манлай болоод, алтны доторх шижир алт ба сувдын доторх гэрэлт сувдын мэт адилтгал, зүйрлэл/ үвтэгш эрдэм болно² хэмээжээ.

Энэхүү эцэг эхээ хайрлах ёсон нь сургаал үг, зүйр цэцэн үг, өвөрмөц хэллэгээр илэрч байгаа учраас оюутанд тайлбарлаж таниулах асуудал аяндаа урган гарна. Монгол хүн юмыг мал болоод мал аж ахуйн үйл хөдөлмөрөөр жишдэг нь дээр дурдсан бүлэгт дурдсан “Эргүүлж мөлжихөд хүзүү сайхан”, “Зөөж буухад зүлэг сайхан”, “Эцэг эхээ үл хүндлэгч эргүү малаас ялгаан юун” гэх мэт цэцэн үг, сургаал үгсээс харагдаж байна. Нөгөө талаас монголчууд тэнгэр эцэг, газар эх² гэж ярьдаг тэнгэрийн үзэлтэй ард түмэн учраас аливаа юмсыг тэнгэр, нар, сар, уул, ус, ургамал, ан амьтан зэрэг байгаль болон байгалийн зүйлстэй жишиж харьцуулж, дүйцүүлж хэлдэг. Монгол хүн юмыг их бэлгэддэг. Монгол хүн хэзээ ч болохгүй байна, бүтэхгүй байна, муу байна гэж хэлдэггүй юмыг дандаа сайн талаас нь эерүүлж хэлдэг.

“Амны бэлгээс ашдын бэлгэ” гэж... болж байна, бүтэж байна, сайн байна... гэж ярьдаг. Эндээс харахад монгол хүн сэтгэл бол ноёлог буюу бүх юм сэтгэлээс хамаардаг гэдгийг аль хэдийнээс мэджээ.

Дээр бичсэн монгол ёс заншил, суртахуун, үг хэллэг, сурган хүмүүжил, эцэг эх үр хүүхдийн хоорондын харилцаа, хүндэтгэлийг танин мэдүүлж, гадаад оюутны монгол хэлний үгийн санг нэмэгдүүлж, шинэ үг хэллэгээр баяжуулах, монгол бичгийн хэлний сонгодог сайхан найруулгатай танилцуулах нь тэдний монгол хэлний мэдлэг чадварт үртэй сайнаар нөлөөлөх нь дамжиггүй.

3.Эцэг эхээ хүндэтгэдэг монгол соёлоор дамжуулж суралцагчийн монгол хэлний чадварыг дээшлүүлэх нь

Нэгэнт монгол хүний сэтгэхүйн онцлогийг баримжаалж мэдсэн хүн мэдэхгүй үг, хэллэг гараад ирвэл нэг бол бэлгэдэлтэй нь, нэг бол байгальтай нь нэг бол эрхэлсэн аж ахуйтай нь холбоотой үг байх нь гэж таамаглах чадвартай болж ирнэ. Энэ бол хэлээр нь дамжуулж сэтгэлгээг нь ойлгох чадвар бий болж байгаа хэрэг юм. Оюутан энэ зүй тогтлыг танин мэдсэн учраас уг зүйлийг ойлгохын тулд шантралгүй өөрөө бүтээлчээр хандах, монгол сэтгэлгээг ургуулан бодох дадал чадварт суралцах болно.

Ер нь монгол хэлний эцэг эхтэй холбоотой монгол зүйр цэцэн үгэнд үр хүүхдэдээ эцэг эх нь зааж сургах, хатуу бэрхийг даван туулах, эргүүлээд үр хүүхэд нь эцэг эхээ хүндлэх зэргээр мэдлэгийг уламжлан дамжуулахын чухлыг сургасан байдаг. Үүнийг доорх хэдэн зүйр үгсээс харж болно.

Аавын уургыг барьж сур

Адуу мал чинь өснө

Ээжийн зүүг барьж сур

Эрхэм үйлс чинь бүтнэ... гэсэн энэ зүйр үгэнд мэдлэгийг уламжлан дамжуулахын чухлыг сургажээ.

---

2. Монголчууд хэзээнээс “дээд шүтээн-тэнгэр”, “дэргэдэх шүтээн-эцэг эх”, “доорх шүтээн-газар” /монголын аман билиг/ гэсэн үзэл баримтлалтай байжээ. Дээрх хөх тэнгэртээ бүх амьдрал, үйлсээ даатган шүтнэ. Доорх бор дэлхийгээ тэжээж тэтгэх, тулж босох, шингэж уусах газар минь гэж шүтнэ. Дэргэдээ байх эцэг эхээ ачтаны дээд ачтан гэж бүх насаараа ачийг нь хариулахын төлөө эрмэлзэнэ.

Д.Отгонцэцэг

Аавын буйд хүнтэй танилц

Агтны буйд газар үз.... гэдэг нь аливаа юм цаг хугацаатай байдаг. Ажлыг цагт нь хий гэсэн утгыг илэрхийлж үр хүүхэддээ зааж сургаж байна.

Сэгсгэр ч гэсэн ээж минь

Сиймхий ч гэсэн гэр минь

Энэ үгэнд монголчууд оюун санааг материаллаг зүйлээс дээгүүр тавьдгийг илэрхийлж байна.

Эцэг мэт асарч

Эх мэт тэжээх.... гэсэн үг нь бусдыг эцэг эх шигээ халамжлах хэрэгтэй гэсэн утгыг илэрхийлж байна.

Эцэг эхийн ач их

Эрдэм соёлын тус их... гэдэг нь эцэг эх хүн үр хүүхдэдээ хичнээн их тусалдгийн адил сурсан эрдэм ч хүнд тусаа өгдгийг хэлсэн байна. Чингисийн билиг сургаалд ч эцэг эхээ ачлан эрдэм ном сурахын чухлыг:

Эцгээ хүндэлж, эхээ ачилж

Эрхийг цээрлэн, эрдэмд хичээгтүн! гэж сургажээ.

Монголчууд эцэг эхээ муулах, өөдөөс нь үг сөрөх, эцэг эхдээ халамж анхаарал тавихгүй байх, тэднийг гомдоохыг хүний ёсноос гажууд зүйл хэмээн цээрлэдэг. Монгол цэцэн үгэнд:

Эцгийгээ муулбал Сүмбэр уул хагарах

Эхийгээ муулбал Сүн далай ширгэх гэж өгүүлдэг нь эцэг эхийгээ муу хэлбэл ийм аюул тохиолдож болзошгүй гэсэн санаа. Дээрх Чингисийн билиг сургаалд:

Эцэг эхээ үл хүндлэгч эргүү малаас ялгаа юун

Эцэг эхээ үл асрагч, хүмүүний адаг мунхаг болох хэмээн эцэг эхээ хүндэлдэггүй хүнийг малтай адилтган зүйрлэсэн байдаг. Мөн 1240 онд зохиогдсон Монголын нууц товчоо зохиолд:

Зүрхнээс төрсөн эх юүгээн буруутгаваас

Сэтгэл нь хөрч, тайтгаруулж үл болноу

Хэвлийгээс төрсөн эх юүгээн гэмрүүлбээс

Гэмрэлийг нь гэсгээж үл болноу³ хэмээн сургасан байдаг билээ.

Энэ сургаалыг уншуулж утгыг ойлгуулах явцад монгол бичгийн хэлний сонгодог найруулгыг ахисан төвшиний суралцагчдад давхар таниулж болно.

Аавдаа адуу манахыг заах гэгчээр

Эцэгтээ эхнэр авахыг заах гэгчээр

Энэ өвөрмөц хэллэгт адуу хурдан хөлийн амьтан учраас шөнө манаж хонохгүй бол хол газар гүйж алдагддаг. Адууг яаж манахыг эцэг хүн л сайн мэддэг. Хүү нь аавдаа хэзээ ч адууг яаж манахыг зааж чадахгүй тул түүнтэй жишиж их юм мэддэг царйлж сагсуурч болохгүйг сургажээ.

Монголчуудын эцэг эхээ хүндэтгэх ёсыг заахдаа монгол хүний сэтгэхүйн хэв шинж болон онцлогийг давхар таниулж тухайн нэг үгийг тайлбарлах нь гол биш ерөнхий шинж чанар, зүй тогтлыг нь учир шалтгааны холбоонд нь тайлбарлах хэрэгтэй.

3. Монголын нууц товчоо, сонгомол эх 137 хуудас.

Аавыгаа алд хүндэл

Ээжийгээ дэлэм хүндэл гэдэг цэцэн үг буюу тогтвортой хэллэгийг заахад алд дэлэм гэдэг үгсийг өөрийн биеэр, үзүүлж тайлбарлахад гадаад хүн хурдан ойлгоно. Өөр нэг арга бол тухайн суралцагчийн төрөлх хэлнийх нь ойролцоо үгээр орчуулж хэлж өгөх арга юм. Иймд суралцагч хүн өөрийн эх хэл, соёлоо сайн мэддэг байх ёстой. Өөрийнх нь эх хэл дээр түшиглэн харьцуулж заавал суралцагчид сайн ойлгодог. Оюутантайгаа уг сэдвээр харилцан ярилцах замаар хичээлээ заавал оюутанд илүү ойлгомжтой бөгөөд сонирхолтой байдаг. Харин гадаад хүнтэй ярилцах явцад тэр яриа нь хоромхон зуур усны урсгал мэт давтагдахгүй өнгөрөх учир ярианд гарсан шинэ үг хэллэгийг тэр даруйд нь шүүрэн авч тунгаан бодох учрыг нь нарийвчлан ойлгох цаг хугацаа байдаггүй билээ.

Ер нь гадаад хэлээр уншиж байгаа зүйлээ ойлгоход уг уншиж буй хүний мэдлэгийн хүрээ, туршлага, хэл сурах авьяас их үүрэгтэй байдаг.

Унших үйл ажиллагаа бол гаднаас нь харахад идэвхгүй үйл ажиллагаа мэт боловч энэ нь сэтгэн бодох ажиллагаа шаардсан идэвхтэй үйл явц юм. Унших явцад хүн уншиж байгаа зүйлээ ойлгох, өмнө нь мэдсэн зүйлтэйгээ харьцуулах, контекстээр нь ойлгох, дүрслэн бодох, ерөнхийлөн дүгнэх үйлдлийг хийдэг нарийн үйл явц юм. Гадаад хэлээрх эхийг уншихад хүн нэлээд хугацаа зарцуулж уншсан юмаа ойлгох бол буцаж эргэн харах, бодож тунгаах боломж ихтэй байдаг билээ.

Нөгөөтэйгүүр заагч багш гадаад хүн бол монгол аж төрөх ёс, ахуй амьдрал, ажил хөдөлмөр, зан үйл бүхэнд хамаатай ухагдахуун бүрийг тэмдэглэсэн үг хэллэгийн утга гарлыг сайтар мэддэг байх шаардлагатай.

4. Дүгнэлт

Энэ өгүүлэлд монгол хэлийг гадаад хүнд төрөлжсөн эх дээр тулгуурлан заахын нэгэн жишээгээр монголчуудын эцэг эхээ хүндэтгэдэг ёс болон түүнтэй холбогдолтой зүйр цэцэн үг, сургааль үгийн талаар товч авч үзсэн болно. Энэ нь гадаадын хүнд монгол хэлээр дамжуулж монголын уламжлалт ахуй, аж төрөх ёс, аж ахуй, соёл, түүх, ардын сурган хүмүүжил зэрэг олон талын мэдлэгийг давхар өгч байгаагаараа ач холбогдолтой. Ялангуяа монгол хэл сурч байгаа ахисан төвшний суралцагчдад дээрхийн адил аль болохоор тухайн хэлээр бичсэн, хялбаршуулаагүй жинхэнэ эхийг уншуулах нь ач холбогдолтой байдаг. Өнгөц харахад хялбаршуулсан эх нь гадаад хэл сурч байгаа суралцагчдад ойлгоход амар хялбар байдаг боловч үнэн хэрэгтээ тухайн хэлээрх жинхэнэ эх нь ямар нэг үг хэллэг ойлголт, санааг өөр үгээр тал бүрээс нь тайлбарлах зэрэг янз бүрийн аргууд хэрэглэгддэг учир эхийн утгыг суралцагч ойлгоход дөхөмтэй байдаг.

Энэ өгүүлэлд иш авсан цөөн хэдэн жишээнээс л харахад монгол гэр бүлийн уламжлал, түүхэн туршлага бол монголчуудын эцэг эхээ хүндлэх, эцэг эх нь үр хүүхдээ асран өсгөж хүмүүжүүлэх ёс их л нарийн дэг, ёс горимтой байсан нь тодорхой харагдаж байна. Гэхдээ энэ уламжлал эдүгээ нүүдэлчин амьдрал, монгол ахуйгаасаа улам бүр холдож байгаа өнөө цагт ихэд алдагдах болсныг шүүмжлэн үзүүштэй.

Д.Отгонцэцэг

Номзүй

1. Билгүүн толь. Эмхтгэж оршил бичсэн Г. Жамсранжав. УБ., 2000
2. Тогтохтөр. Аж төрөхийг заасан сургаал буюу Сургуулийн зүйл. Эмхтгэж, оршил бичсэн Хорлоо П. УБ.1998
3. Ишданзанванжилын зохиол бүтээлийн үсэн бийрийн бичмэл судрууд оршвой. БНХАУ, ӨМӨЗОрны .Ардын хэвлэлийн хороо. Хөх хот, 2006, [4].
4. Ачлалт ном /”Таван ном, дөрвөн бичиг” хэмээн дорно дахинаа алдаршсан нэгэн зүйл бичмэл судар/
5. Дэмчигдорж Ч. Эрдэнэт толь хэмээх шастир оршвой. Монгол бичгээс хөрвүүлж тайлбар бичсэн Д.Дашбадрах. УБ.,1991,
6. Баттогтох Д. Монгол ардын сурган хүмүүжүүлэх ухаан. /”Монгол улсын шинжлэх ухаан” цувралын 48-р боть, УБ. 2013 /Эхийн хүмүүжил, эхийн сургаал/
7. Бат-Очир Л. “Мандах нарны туяа” хэмээх сургаал. УБ. 1992 , 4-р тал
8. Монголын нууц товчоо [сонгомол эх], УБ 2004, 137-р тал